

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Анотація: в статті розповідається про формування збройних сил в період гетьманату П. Скоропадського та перебування гарматної бригади І-го Українського корпусу та Чорноморського Коша в Бердичеві.

Ключові слова: гетьманат П. Скоропадського, І-й Український корпус, Чорноморський Кош у Бердичеві.

Революційні події в Петрограді в лютому 1917 р. призвели до деморалізації армії й поступової її більшовизації. В Україні національний революційний рух навесні 1917 року очолила соціалістична Центральна Рада. У травні 1917 року в Києві відбувся Всеукраїнський військовий з'їзд, який прийняв рішення про створення української національної армії [8].

Після І Всеукраїнського військового з'їзду в травні 1917 р. в корпусі генерала П. Скоропадського поширюються ідеї українізації. В серпні 1917 р., П. Скоропадський одержав наказ від командувача Південно-Західним фронтом Л.Г. Корнілова зукраїнізувати 34-й російський корпус та перетворити його в І-й Український корпус. Корпус переведено в район Меджибожа і тут почалося його формування. Старшин та солдатів-росіян було переведено до 41-го корпусу, а на їх місце прийшли українські частини з інших російських відділів. У частинах почалася робота над військовим та національним вихованням, а для старшин влаштовано спеціальні освітні курси. В кінці вересня корпус був сформований і одержав українські відзнаки — барчики з жовтими смугами на блакитному полі. Корпус мав вісім піших полків у двох дивізіях та по одному легко-гарматному полкові на дивізію [5, с.369-370].

З квітня по жовтень 1917 року в Бердичеві дислокувалась гарматна бригада І-го Українського корпусу, яким командував П. Скоропадський.

З березня 1917 р. в Україні почав ширитися рух Вільного козацтва. Серед козацтва особа нащадка гетьманського роду, бойового генерала Павла Скоропадського мала неабияку популярність. 16-20 жовтня 1917 р. в Чигирині пройшов Всеукраїнський з'їзд Вільного Козацтва. На ньому було 200 представників, які представляли 60 тис. вільних козаків Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини та Кубані. На цьому з'їзді вибрано Генеральну Раду Вільного Козацтва з 12 членів,

організаційним осередком визначено Білу Церкву. Начальник I Українського Корпусу Павло Скоропадський ввійшов до Генеральної Ради і був обраний отаманом усього Вільного Козацтва. В цей час П.П. Скоропадський поступово стає на проукраїнські позиції [5, с.380].

В жовтні 1917 року кандидатура П. Скоропадського була офіційно висунута Генеральним секретаріатом на посаду командувача Київського військового округу. Трохи пізніше, на II Надзвичайному з'їзді Південно-Західного фронту в Бердичеві (18-24 листопада 1917 р.), П. Скоропадському влаштували гучну овацію та обрали почесним головою з'їзду в присутності В. Винниченка, С. Петлюри і М. Ковалевського [7].

В листопаді 1917 р., коли владу в Петербурзі захопили більшовики, I Український корпус виступає до оборони Києва від збільшовизованого II гвардійського корпусу, що складався з трьох дивізій, на чолі з О. Бош. Частини I-го Українського корпусу розміщуються по залізничних лініях Жмеринка — Козятин і Шепетівка — Козятин — Христинівка — Вапнярка, роззброює ешелони гвардійців і відправляє їх до Росії. Корпус став дійсно регулярною українською армією, що поповнюється добровольцями та сотнями Вільного Козацтва.[іст с.371] 6 полків I Українського корпусу під керівництвом П. Скоропадського в часи першої війни Центральної Ради з більшовиками успішно боронили і рятували Україну з південного заходу аж до переїзду Центральної Ради до Житомира [5, с. 580].

Ще з літа 1917 року уряд Центральної Ради, занепокоєний великою популярністю аристократа-землевласника генерала Скоропадського, чинив йому перешкоди в керівництві корпусом: припиняв або затримував надходження до I-го Українського корпусу озброєння, одягу, харчів тощо. Наприкінці року через неспрацювання з новим військовим секретарем міністром Миколою Поршем та головнокомандувачем військових сил в Україні полковником Юрієм Капканом та через власні незадоволені амбіції Павло Петрович іде у відставку [8].

В січні 1918 р. корпус роздроблено на частини та розташовано в Білій Церкві, Бердичеві, Фастові, Вінниці. Тоді командував корпусом генерал Гандзюк. В лютому корпус перестав існувати [5, с.371].

У січні 1918 року більшовики зайняли Київ, і Скоропадський переховується від репресій. У середині березня Павло Скоропадський утвердив опозиційну до Ради політичну організацію, сформовану з військовиків і землевласників, під назвою

«Українська Громада» (пізніше «Українська Народна Громада»), яка ввійшла в тісний контакт з Українською демократично-хліборобською партією В'ячеслава Липинського та Миколи Міхновського та Союзом земельних власників із метою спільними зусиллями домогтися зміни уряду й внутрішньо-економічної політики Центральної Ради. На хвилі незадоволення політикою Центральної Ради й німецьким окупаційним командуванням «Українська Народна Громада» розпочала підготовку до державного перевороту. На нараді 24 квітня з генералом Вільгельмом Гренером, фактичним керівником німецького війська в Україні, за підтримку німців у перевороті Скоропадський узяв на себе низку зобов'язань політичного та економічного характеру, які тяжіли на майбутній політиці гетьманського уряду [9].

29 квітня в Києві Всеукраїнський з'їзд хліборобів одностайно закликав проголосити Гетьманом України Павла Скоропадського. Центральну Раду було розігнано німцями, натомість, одразу ж було проголошено про утворення Української Держави на чолі з Гетьманом, який узяв на себе повноваження щодо управління краєм. Так 29 квітня 1918 року внаслідок державного перевороту Павло Скоропадський взяв владу в Україні. У Софійському соборі єпископ Никодим миропомазав Гетьмана, а на Софійському майдані відслужили урочистий молебень. Тоді ж було опубліковано «Грамоту до всього українського народу», де Гетьман заявляв, що тимчасово взяв на себе всю повноту влади. Відповідно до цього документу, Центральну Раду й усі земельні комітети розпускалися, міністрів та їх товаришів звільняли з посад, а рядовим державним службовцям належало продовжувати роботу. Було відновлено право приватної власності. Гетьман також повідомляв, що незабаром видасть закон про вибори до Українського Сейму. Було обіцяно «забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці». До скликання Сейму в Україні мали діяти «Закони про тимчасовий державний устрій України». У них були визначені головні напрями діяльності Гетьмана в політичній сфері, організації державного управління, дані гарантії громадянських прав населення, оголошено про встановлення Української Держави замість Української Народної Республіки. Нова держава ґрунтувалася як на республіканських, так і на монархічних засадах. Згідно з Законами, уся влада, зокрема й законодавча, зосереджувалася в руках Гетьмана.

Гетьман намагався силою влади й помірними реформами зліквідувати революційні зміни щодо земельного питання, відновити стабільність у суспільстві, але з перших днів йому протидіяли сили, які раніше підтримували Центральну Раду: соціалісти-федералісти, соціал-демократи, українські есери та інші партії [8].

Вже в травні-червні 1918 р. селянство піднімає в багатьох місцевостях України повстання. Найбільш організованих форм набрало повстання на Київщині, яким керував колишній начальник київської воєнної округи за Центральної Ради — полковник М. Шинкар. Із Київщини воно перекинулося на інші повіти, в Таращанський повіт, на Бердичівщину та Васильківщину. Повстання українського селянства тривало весь час існування гетьманщини і, задушене і одному місці, несподівано вибухало в другому. За вісім місяців гетьманату загинуло 30 тис. німецьких і австрійських вояків в боротьбі з повстанцями, 50 тис. українських селян загинули в цій боротьбі [5, с.423-424].

Чимало труднощів виникло при спробі створити збройні сили Української Держави замість демобілізованих військових підрозділів Центральної Ради. З попереднього періоду не розформованим залишався тільки Запорізький корпус, який перейменували в Окрему Запорізьку дивізію. Дивізія мала у своєму складі 1, 2, 3 Запорізькі піхотні полки, Гайдамацький полк, кінний ім. Гордієнка полк, гарматний полк, кінногарматний дивізіон, інженерний полк, автопанцирний дивізіон і повітроплавна ескадра. За весь час гетьманської влади дивізія обороняла північно-східні кордони України. Крім Запорізької дивізії залишились ще два відділи: Запорізький Кіш у Могилеві-Подільському та Чорноморський Кіш у Бердичеві. Обидва ці відділи не мали більше як по 400 козаків[5, с.428].

Спочатку ініціатива створення національного війська наштовхнулася на протидію німецького командування. Окупантам було вигідно, отримувати від України платню за послуги німецького та австро-угорського війська. Побоюючись опору, німці спочатку роззброїли українські військові частини, що раніше перебували в розпорядженні Центральної Ради, але потім погодились на їх переформування гетьманським урядом. Встановивши дипломатичні зв'язки з Німеччиною, яку гетьман відвідав з офіційним візитом у вересні 1918 року й де він провів успішні переговори з кайзером Вільгельмом II, Україна здобула більшу свободу дій у своїй зовнішній політиці та згоду німців на розбудову регулярної української армії [2].

Значні зусилля Гетьман спрямував на формування війська. Планувалося створити 8 військових корпусів і 5 кінних дивізій. Загальна чисельність армії в мирний час мала становити 310 тис. осіб. Перший набір новобранців планувався на листопад 1918 р., але за наполяганням німецького командування був перенесений на березень 1919 р.

В Українській Державі крім Військового міністерства, в якому діяли Головне артилерійське, Головне інтендантське і Головне інженерне управління, було створено

Генеральний штаб. Законодавча база військового будівництва складалась з кількох актів, зокрема, «Закону про загальний військовий обов'язок» від 24 липня 1918 р. (строк служби у піхоті — 2 р., а у кінноті і артилерії — 3 р.), Закону «Про політично-правове становище службовців військового відомства» від 1 серпня 1918 р., який позбавляв їх активного і пасивного виборчого права і права входити до складу будь-яких спілок, товариств, партій, рад, комітетів та інших організацій, що мають політичний характер.

Створювалися спеціальні школи для підготовки військових спеціалістів: Військова Академія, 4 кадетські школи: 2 військових школи старшин для піхоти та по одній для кінноти, артилерії і технічної служби. Мобілізація мала розпочатися в жовтні 1918 р [2].

В липні — жовтні в Києві сформовано Сердюцьку дивізію (командир — генерал В. Клименко, 5 тис. осіб). До дивізії набирали представників заможного селянства і вона вважалась опорою гетьманства, але згодом перейшла на бік Директорії. В жовтні 1918 р. дивізія складалась з 4 піхотних полків, кінного лубенського полку, гарматного і автопанцирного дивізіону і технічної сотні [5, с.428].

У серпні гетьманському урядові була передана 1 Козацько-Стрілецька або Сіра (Сірожупанна) дивізія, утворена в Австро-Угорщині з військовополонених українців, вояків колишньої російської армії (командири — підполковник І. Перлик, згодом — генерали В. Сокира-Яхонтов і П. Василіів-Чечель. До складу дивізії входили 4 піхотні полки, гарматний полк і технічна сотня. По приїзді на батьківщину Сірожупанників розташовано коло Старадуба й Конотопу. В дальшій визвольній війні Сірожупанники збереглися як окрема військова частина (дивізія, корпус, бригада). В 1920 році існують тільки як полк [5, с.429].

26 серпня 1918 року Павло Скоропадський утвердив положення про Чорноморський козацький кіш. Згідно з цим документом, кіш повинен був комплектуватися старшинами і козаками з числа добровольців, але за «круговою порукою й по рекомендації старших муштрових начальників». Особовий склад формування повинен перебувати на повному державному утриманні, а за злочинність козаки були підсудні військовим судам. Організаційна структура Чорноморського коша також була військовою — штаб, 3 курені, які складались з 4 пластунських сотень, і окремі підрозділи: кулеметна сотня, навчальна сотня, півсотня піших розвідників, кінна півсотня, гірська батарея, сотня зв'язку, саперна чота, команда оркестрових сурмачів і «немуштрова» сотня. Чисельність особового складу Окремого Чорноморського кошу (ОЧК) повинна була

нараховувати 109 старшин, 8 урядовців, священика, 2448 муштрових і 389 немустрових козаків.

Озброєння і технічна частина складалися з 6 гірських гармат, 4 легкових і 4 вантажних автомобілів, 4 мотоциклів, 2128 гвинтівок, 106 шабель, 359 револьверів, 24 кулеметів. У коші нараховувалось — 589 коней.

Командиром Окремого Чорноморського коша за наказом гетьмана було призначено полковника Костянтина Блохіна (Здобудь-Волю) (1875-1923 рр.). Осередок Окремого Чорноморського коша спочатку був у Києві (готель «Русь», вул. Велика Володимирська), а у вересні 1918 року його «штаб і кадри» були переведені до Бердичева [6].

Чорноморський кіш мав репутацію частини, в якій зріють опозиційні настрої. І справді, старшини коша були пов'язані з Українським національним союзом, який готував повалення гетьманату. Чи дивуватися, що військове міністерство чинило найрізноманітніші перешкоди в озброєнні, обмундируванні та харчуванні цієї частини. Старшини і козаки не отримували навіть зарплати. Все це робилося для того, щоб вояки, розчарувавшись, самі собою розійшлися.

В перших днях листопада з'їзд хліборобів у Києві ухвалив резолюцію з вимогою розформувати Чорноморський кіш «як антидержавну формацію». Вже 12 листопада 1918 р. до Бердичева приїхала інспекційна комісія. Під час занять на плацу один з інспекторів, полковник Храпков, звернувся до командира 1-го куреня Царенка:

— Лучше било би, еслі б ви камандовалі па-русскі, так как я вашей каманди не панімаю.

Підполковник Царенко, порушуючи субординацію, різко відповів:

— Велика шкода, що ви, пане полковнику, отримуєте українські гроші, а ні української мови, ні команди не розумієте!

Треба було бачити, як почервонів інспектор.

Після обіду комісія зібрала старшин. У промові полковник Храпков переконував, що ліпше було, якби старшини добровільно погодилися на переведення до інших корпусів, бо Чорноморський кіш буде розформовано.

В кімнаті запанувала гнітюча тиша. На очах у старшин зблискували сльози кривди.

Тут несподівано підвівся військовий панотець Павло Пашевський.

— Дорогі брати-старшини! — мовив він. — Ми вже давно відчуваємо ганебну працю московських сатрапів, які обсіли Гетьмана...

Далі священик звернувся до полковника Храпкова:

— Я, як пастир українського війська, знаю дух і настрої старшин... і від їхнього імені заявляю: їдьте собі з Богом до Києва та передайте... що ми не маємо бажання розформуватися. Окремий чорноморський кіш - це є друга Запорозька Січ...

По цих словах Костянтин Смовський та його товариші, всі, як один, підхопились і заспівали «Ще не вмерла Україна»... А за два дні почалося протигетьманське повстання...

[1]

У вересні 1918 р. в Білій Церкві розпочалось формування Окремого загону Січових стрільців. Стрілецька рада негайно оголосила про збір до Білої Церкви колишніх січовиків. Звістку про відновлення січовострілецької формації було надіслано й до Окремої запорізької дивізії. «Одного дня, з початком вересня, приїхав до сотника Дашкевича телефоніст зі штабу дивізії і повідомив, що до штабу дивізії прийшла для нього з пошти таємнича телеграма: «Усі до Білої Церкви — Коновалець»», — згадував Р. Дашкевич. Термінові телеграми з наказом негайно прибути до місця постою загону СС полетіли у різні куточки України, де після гетьманського перевороту перебували Січові стрільці. За кілька днів до Білої Церкви прибули перші групи старшин і стрільців. Формування Окремого загону СС супроводжував посилений військовий вишкіл його особового складу. З бійцями постійно проводили стройову підготовку, польові заняття тощо. Особливу увагу командири приділяли зміцненню дисципліни. Для початкового вишколу новобранців було створено кіш. Як згадував начальник штабу загону СС сотник А. Мельник, завдяки інтенсивній роботі старшин і командного складу «пощастило протягом неповних трьох місяців з різноманітної людської маси створити військову частину, що дорівнювала першим формаціям, Куреневі СС чи Полкові СС, ба — перевищувала їх». Товариш військового міністра генерал О. Лігнау, який наприкінці жовтня 1918 р. відвідав Січових стрільців з інспекцією, дуже високо оцінив боєздатність підрозділів СС [4, с.39].

На момент антигетьманського повстання до збройних сил Української Держави входили: Окрема Запорізька дивізія на Харківщині, 1-ша Козацька стрілецька (Сіра) дивізія на Чернігівщині, Запорізький кіш у містечку Козятин і Чорноморський кіш у Бердичеві, Сердюцька дивізія в Києві, Окремий загін Січових стрільців у Білій Церкві, старшинські та підстаршинські кадри 8-ми армійських корпусів і 4-х кавалерійських дивізій, охоронні сотні, добровольчі офіцерські загони. Загальна чисельність військових формувань становила близько 65 тис. осіб [2].

В 1917 році почалась організація українського флоту. Одним з перших кораблів Чорноморського флоту, який підняв український прапор, був міноносець «Завидний» (у

липні 1917 року). Після нього почали підносити національні прапори і інші кораблі. В листопаді 1917 року вже майже на половині кораблів Чорноморського флоту і на всіх портах Чорного моря повівали українські прапори. 24 грудня 1917 року підняв український прапор велетень-дреднавт лінійний корабель «Воля». 14 січня 1918 року Центральна Рада ухвалила «Тимчасовий закон про флот УНР». В першій частині цього закону зазначено: «Російський Чорноморський флот військовий й транспортний проголошується флотом Української Народної Республіки й виконує обов'язки охорони побережжя й торгівлі на Чорному й Азовському морі.» В п'ятій частині закону наказувалося: «З часу проголошення цього закону всі російські військові і торговельні кораблі на Чорному й Азовському морі підносять український прапор.» Виконуючи цей закон-наказ, 29 квітня 1918 року весь Чорноморський флот підняв український прапор. Слід зазначити, що ці події відбулися під впливом наступу І-ї Запорізької дивізії під командуванням полковника П. Болбочана та кінноти полковника Гордієнка в Криму [5, с. 435-437].

29 квітня 1918 року, в день встановлення гетьманату, Чорноморський флот складався з 3-х бригад лінійних кораблів (всього 9), бригади крейсерів (всього 4), бригади гідрокрейсерів (всього 6), дивізії міноносців (всього 13), підводних човнів (всього 22) і різних кораблів окремого призначення. За Гетьманату українська морська піхота складалася з корпусу морської охорони узбережжя Чорного моря. Гідроавіація Чорноморського флоту мала 20 гідропланів [5, с. 440-442].

Вже 1 травня 1918 року німецькі війська зайняли Севастополь. На кораблях були підняті німецькі військові прапори. Лише 11 листопада 1918 року німці передали Українській державі майже весь Чорноморський флот. Контрадмірал В. Клочковський був призначений тимчасовим командантом морських сил Чорного моря. В грудні 1918 року німці покинули Севастополь та інші порти. Їх місце зайняли кораблі Антанти. Контрадмірал В. Клочковський наказав підняти Андрієвські прапори [5, с. 445-446].

Розпад Австро-Угорської імперії та листопадова революція в Німеччині ліквідували зовнішню запоруку стабільності гетьманської влади. Німці і австрійці вимушені були вивести з України більше половини окупаційних військ. Через політичні розбіжності розколовся кабінет міністрів Гетьмана. Симон Петлюра в Білій Церкві видав Універсал до народу із закликом до повстання. За кілька тижнів боїв війська Директорії 14 грудня 1918 року оволоділи столицею Української Держави. Обставини, що унеможливлювали подальше перебування Скоропадського в ролі гетьмана змусили його

зректися того ж дня гетьманства та втекти з Києва. Директорія оголосила про відновлення Української Народної Республіки [3].

Джерела та література:

1. Генерал-хорунжий Армії УНР Кость Смовський [Електронний ресурс]. Режим доступу: ukrlife.org/main/kubann/1kost.htm
2. Гетьманат Павла Скоропадського (29 квітня – 26 грудня 1918) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://istoryk.in.ua/getmanat-pavla-skoropadskogo-29-kvitnya-1918-26-grudnya-1918/>
3. Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://h.ua/story/67702/>
4. Життя та діяльність Євгена Коновальця Євген Коновалець на чолі Січових стрільців (1918-1919) Михайло Ковальчук Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2006. – Збірник 8. — с.69
5. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / [Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З.] — [видання 4-те змінене і доповнене]. — Львів «Світ», 1992 — 700 с.
6. Окремий Чорноморський кіш: бойовий шлях військового формування армії Української Народної Республіки (1917 – 1921 рр.) / Каліберда Ю. [Електронний ресурс]. Режим доступу: hron1.chtyvo.org.ua/Kaliberda_Yurii/Okremyi_chornomorskyi_kish_bo
7. Павло Скоропадський і державотворчі процеси доби Української революції 1917 – 1921 років. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ukrajinciberlinu.wordpress.com/2009/10/11/павло-скоропадський-і-державотворчі/>
8. Скоропадський Павло Петрович [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Скоропадський_Павло_Петрович
9. Скоропадський Павло Петрович [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.wikiwand.com/uk/Скоропадський_Павло_Петрович